

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ÇORUM'DA ASKER VE SİVİL MÜLTECİLER

Öz: II. Dünya Savaşı, başta Avrupa ve Balkanlar olmak üzere birçok coğrafyayı etkisi altına almıştır. Türkiye takip ettiği denge politikası ile uygulanan bütün baskılara rağmen savaşın dışında kalmayı başarmıştır. II. Dünya Savaşı savaşa dâhil olsun ya da olmasın bütün ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkilemiştir. Ekonomik olarak zor bir süreçten geçen Türkiye, savaş boyunca işgale uğrayan ülkelere gıda yardımı, ilaç temini, esir askerlerin tedavisi ve değişimi gibi birçok konuda yardımlarda bulunmuştur. Türkiye bu süreçte savaştan kaçan asker ve sivil mültecilere ev sahipliği de yapmıştır. Almanya'nın 1941 yılında Balkan ülkelerini ele geçirmesi özellikle Yunanistan'ın ve Ege adalarının işgali Türkiye'nin Batı sahillerine mülteci akınına başlatmıştır. Sayıları binlere ulaşan mülteciler için Ege bölgesinin kıyı şeridi ve iç kesimlerde kamplar teşkil edilmiştir. Almanya'nın Balkanlardan sonra Sovyet Rusya'ya savaş ilan etmesi bu defa Karadeniz kıyılarında benzer manzaraların yaşanmasına neden olmuştur. Askerî mülteciler enterne edilerek güvenlik gerekçesi ile İç Anadolu'da kurulan kamplara gönderilirken sivil mülteciler yerel yöneticilere teslim edilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'ye sığınan mültecilerin kalıcı ve geçici iskânı için sevk edildiği yerler arasında Karadeniz ile İç Anadolu bölgeleri arasında geçiş noktasında olan Çorum ili de yer almaktadır. Bu çalışmada, Çorum İl Özel İdaresi Arşivine ait belgeler incelenmek suretiyle, II. Dünya Savaşı yıllarında Çorum'a gönderilen Fransız asker mültecileri ve sivil Rus mültecilerin vaziyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Mülteci, Çorum, Rus, Fransız.

MILITARY AND CIVILIAN REFUGEES IN ÇORUM IN THE YEARS OF THE SECOND WORLD WAR

Abstract: The Second World War affected many geographies, especially Europe and the Balkans. Thanks to the balance policy it follows, Turkey managed to stay out of the war despite all the pressures imposed on it. The Second World War negatively affected the economies of all countries, whether they were involved in the war or not. Experiencing an economically difficult process, Turkey provided assistance to the occupied countries throughout the war on many issues, such as food assistance, the supply of medicines, the treatment and exchange of captive soldiers. In the process, Turkey also hosted soldiers and civilian refugees fleeing the war. Germany's capture of the Balkan countries in 1941, especially the occupation of Greece and the Aegean islands, started an influx of refugees to the western coast of Turkey.

Camps were established on the coastline and inland areas of the Aegean region for refugees whose number reached thousands. Germany's declaration of war on Soviet Russia after the Balkans led to similar scenes on the Black

Hatice YILDIRIM

(Dr. Öğr. Üyesi)

<https://orcid.org/0000-0001-5363-9471>

hatice_yildirim19@hotmail.com

Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü, Çorum,
Türkiye

Geliş Tarihi: 30.12.2020

Kabul Tarihi: 05.07.2021

Özgün Makale

DOI:10.46953/askeritarih.850825

Sea coast this time. Military refugees were interned and sent to camps established in Central Anatolia for security reasons, while civilian refugees were handed over to local administrators. Among the places where refugees who took refuge in Turkey during the Second World War were sent for permanent and temporary housing is the province of Çorum, which is at the transit point between the Black Sea and Central Anatolia regions. This study examines the documents belonging to the Çorum Special Provincial Administration Archive and discusses the conditions of French military refugees and civilian Russian refugees sent to Çorum during the Second World War.

Keywords: Second World War, Refugee, Çorum, Russian, French.

Giriş

I. Dünya Savaşı sonucunda imzalanan anlaşmalar devletler arasındaki meseleleri çözüme kavuşturmadığı gibi dünyayı yeni bir savaşa doğru sürüklemiştir. Aslında her iki savaş da Avrupa’da kurulan mevcut dengeleri değiştirmek ve korumak isteyenler arasında geçmiştir. Bu açıdan I. Dünya Savaşı’nın sonuçları II. Dünya Savaşı’nın çıkış sebeplerini teşkil etmektedir.¹

II. Dünya Savaşı, Almanya’nın 1 Eylül 1939’da Polonya’ya saldırması üzerine 3 Eylül’de İngiltere ve Fransa’nın Almanya’ya savaş ilan etmesi ile başlamıştır.² Avrupa kıtasında savaşın ilk yılları Almanya’nın üstünlüğü ile geçmiştir. Almanya, 1940 yılında Fransa’yı yenilgiye uğrattıktan sonra İngiltere’yi barışa zorlamak için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler arasında 1939 yılında Saldırmazlık Paktı imzaladığı Sovyet Rusya’yı, Üçlü Pakt’a dâhil etme teşebbüsü de yer almaktadır. Ancak Almanya ile Sovyet Rusya arasında Balkanların çatışma konusu olması nedeniyle bu girişim başarısız olmuştur.³

Almanya 1941 yılında Sovyetler Birliği’ne karşı saldırıya geçmeden önce güney kanadını güvenceye almak için aralarında çatışma konusu olan Balkanlara yönelmiştir. Almanya’nın Balkanlarda savaşmadan ele geçirdiği ilk ülke Romanya olmuştur. Ardından Bulgaristan ile 1941 yılında pakt imzalanarak Mihvere katılması sağlanmıştır. Yugoslavya ise Alman güçleri tarafından işgal edilmiştir.⁴ Almanlar Nisan 1941’de ise Yunanistan’ı ve

¹ Oral Sander; *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 13. Baskı, Ankara, 2005, s. 119.

² Rıfat Uçarol; *Siyasi Tarih 1789-1994*, Filiz Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 1995, s. 595.

³ Fahir Armaoğlu; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 15. Baskı, İstanbul, 2005, s. 371, 372.

⁴ Oral Sander; *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 15, 16.

bağlı bulunan Ege Adalarını işgal etmek için harekete geçmiştir. Alman saldırısı karşısında Yunanistan da direniş gösterememiş ve kısa sürede işgal edilmiştir. Yunanistan'a bağlı Ege Adalarının bir kısmı ise nisan-mayıs aylarında Almanların ani baskınları ile ele geçirilmiştir.⁵ Balkanları ele geçirdikten sonra Almanya, 1 ay gecikmeli olarak 22 Haziran 1941'de Sovyet Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Almanlar Karpatlardan Baltık'a kadar uzanan çok geniş bir cephede saldırıya geçmiştir.⁶

Kısacası 1941 yılında Türkiye'nin çevresi Mihver kuvvetlerince sarılmıştır.⁷ II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle savaşın içine çekilmek istenmiştir. Gerek Müttefikler gerekse Mihver güçleri Türkiye'yi yanlarında savaşa dâhil etmek için çeşitli baskılar uygulamışlardır.⁸ Türkiye, sınırlarını kuşatan savaşa ve dâhil edilmek için yürütülen bütün çabalara karşın dışında kalmak için mücadele etmiştir. Dış politikasının ana eksenini bunun üzerine kurulmuştur.⁹ Türkiye savaş sürecinde Almanya, İngiltere ve Sovyetlere karşı uyguladığı denge politikası ile fiilî olarak savaşın dışında kalmayı da başarmıştır.¹⁰

1. Türkiye'de Sivil ve Asker Mülteciler

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın son aylarına kadar tarafsızlığını korumuş ise de yukarıda da bahsedildiği gibi komşusu olan ülkelerin 1941 yılından itibaren işgale uğraması Türkiye'ye iltica taleplerini de beraberinde getirmiştir. Asker ve sivil binlerce mülteci¹¹ Türkiye'ye sığınmıştır.¹²

---

⁵ Necdet Hayta; *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 159.

⁶ İlhan Tekeli-Selim Deringil; *Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C I, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2018, s. 200, 204.

⁷ Selim Deringil; *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2007, s. 1.

⁸ Yusuf Sarımay; "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XVI, S 48, Kasım 2000, s. 865. Türkiye, 23 Ağustos 1939'da Almanya'nın Sovyet Rusya ile imzaladığı Saldırmazlık Paktı'nın ardından Sovyetler ile görüşmüştür. Ancak Sovyet Rusya'nın Boğazlar ile ilgili talepleri üzerine uzlaşma sağlanamadığı için 19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere ve Fransa ile Karşılıklı Yardım Antlaşması'nı imzalamıştır. Türkiye, antlaşmaya eklettiği protokol ile Sovyet Rusya ile savaşa sürüklenmeyeceği konusunda taahhüt almıştır. Türkiye, Fransa'nın işgali, silah yardımının yapılmaması ve Sovyet Rusya ile ilgili ek protokolü gerekçe göstererek savaş dışı kalmıştır. Mustafa Balcıoğlu; "İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası" *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 450, 451.

⁹ Deringil; s. 1.

¹⁰ Mücahit Özçelik; "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 1, S 29, 2010, s. 258.

¹¹ I. Dünya Savaşı sonrası mülteci meselesi, devletlerin gündemine girmiş ve Birleşmiş Milletler tarafından tanımlanmıştır. Bu tanıma göre "Mülteci siyasi, sosyal, dinî veya ırk meselelerine dayanan sebeplerle asıl memleketinden kaçmış bulunan kimsedir." Ahmet Emin Yaman; "İkinci Dünya Savaşı'nda

Mültecilerin ağırlıklı olarak Sovyetler, Suriye, Fransa, Almanya ve Yunanistan'dan geldikleri görülmektedir.¹³ Bu dönemde ekonomik olarak büyük bir imtihan veren Türkiye, mültecilere kapılarını açmaktan çekinmemiştir.¹⁴ Zira çok sayıda mültecinin sevki, barınması ve iâşesi savaş sürecinde maddi olarak zorlukları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca güvenlik açısından da casusluk ihtimaline karşılık tedbirler alınmak zorunda kalınmıştır.¹⁵

Savaş sürecince en fazla iltica talebi gelen yer Ege Adaları olmuştur.¹⁶ Türkiye, Ege Adalarından Batı Anadolu sahillerine iltica eden Yunan, İtalyan, Alman, İngiliz ve Amerikan mülteciler için; İzmir-Çeşme-İlica, Aydın-Nazilli, Manisa, Denizli, Burdur-Tefenni, Isparta ve Afyon'da mülteci kampları teşkil etmiştir.¹⁷ Kamplarda barınma, beslenme ve sağlık konularında karşılaşılan sorunlar yetkililer tarafından alınan tedbirlerle çözülmeye çalışılmıştır. Özellikle barınma için boş bina bulunmasında yaşanan sıkıntı çadır ve barakalar kurularak halledilmiştir.¹⁸

Türkiye bu süreçte insani görevlerini yerine getirerek hem mültecilere kapılarını açmış hem de Kızılay vasıtasıyla işgale uğrayan ülkelerin yardım talebine olumlu cevap vermiştir.¹⁹ Savaş sürecinde Kızılay, uluslararası Kızılhaç ve konsolosluklarla iş birliği yaparak savaş esirlerinin ve yaralıların

---

Türkiye'de Askerî Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 22, S 33, Mayıs 2003, s. 144. Türkiye'de ise 14 Haziran 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu ile kimlerin mülteci olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Buna göre "Türkiye'ye yerleşmek amacıyla olmayıp bir zorunluluk neticesinde geçici olarak oturmak üzere sığınanlara mülteci denir." *Resmî Gazete*; 21 Haziran 1934, s. 4003, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>, (Erişim: 20.09.2020.)

¹² Ali Dikici; *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin İç Güvenliği*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. 395.

¹³ İsmet Köse; "Boraltan Faciası: Türk Kökenli Sovyet Vatandaşı Mültecilerin Sovyetler Birliği'ne İadesi (1945)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XXXII, S 93, Bahar 2016, s. 153.

¹⁴ Alev Gözcü; "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata Etkilerine Dair Bazı Tespitler", *Atatürk Yolu Dergisi*, S 62, Bahar 2018, s. 92.

¹⁵ Dikici; s. 395, 396.

¹⁶ Tekeli-Deringil; s. 604.

¹⁷ Bayram Akça; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adalarından Batı Anadolu Sahillerine Sığınan Mülteciler Meselesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S 24, Bahar 2010, s. 5. Ege Adalarından sığınan mülteciler arasında az sayıda da olsa Rus, Polonyalı, Ermeni, Fransız ve Yahudi mülteci de yer almaktadır. Şule Sevinç Kişi; "Arşiv Belgelerine Göre İkinci Dünya Savaşı'nda Bodrum ve Diğer Ege Kıyılarına Gelen Mülteciler", 3. *Uluslararası Her Yöniyle Bodrum Sempozyumu 30 Ekim-1 Kasım 2013 Bodrum Bildiriler*, Hazırlayanlar: M. Akif Erdoğan, Ahmet Özgiray, C 2, İzmir, 2014, s. 602.

¹⁸ Serdar Sarısrı; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Sahillerine Sığınan Yunanlı Sivil Mülteciler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 27, Ocak 2010, s. 515.

¹⁹ Nurgün Koç; "II. Dünya Savaşı'nda Alman İşgali Altındaki Ülkelere Türkiye Üzerinden Yapılan Yardımlar", *Bilig*, S 84, Kış 2018, s. 99.

değişimi, esirler için yiyecek, giyecek ve ilaç temini gibi konularda da önemli görevler üstlenmiş ve başarı ile yürütmüştür.²⁰

Mülteci akınına uğrayan Türkiye, 11 Ağustos 1941 tarihli, 4104 numaralı “Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye’ye İltica Edenler Hakkında Kanun” ile askerî mülteciler için başta nakil, iâşe, tedavi ve iskânları olmak üzere uygulanacak olan esaslar belirlenmiştir.²¹ 4101 numaralı Kanun’a ek olarak 13559 sayılı Talimatname ile askerî mültecinin tanımı, tayin şekli, askerî mültecilerin toplanma yeri ve mülteci kampları ile ilgili temel hususlar tespit edilmiştir.²² Casusluk ihtimaline karşılık ülke güvenliği açısından savaşılan ülkelerin asker mültecilerinin kabulleri için askerî kamplara gönderilerek enterne edilmeleri ön şart olarak sunulmuştur. Sivil mülteciler ise mülki amirliklere teslim edilecekti.²³ Ancak asker mültecilerden enterne edilmeyenlerin olduğu da görülmektedir. Almanya’nın Batı Trakya’yı işgali esnasında Türkiye’ye iltica eden Yunan birlikleri içerisinde yer alan Batı Trakya Türklerine serbest dolaşım hakkı

---

²⁰ Makbule Sarıkaya; “Kızılay Dergisi’nde İkinci Dünya Savaşı Yansımaları”, *Atatürk Dergisi*, C 5, S 4, 2007, s. 114-115. Gıda temini konusunda ilk talep Almanya’nın 1940 yılında Fransa’yı işgali ile birlikte esir düşen İngiliz ve Fransız askerleri için gelmiştir. Çağla Tağmat; “Yunanistan’da Büyük Açlık ve Ege’de Yardım Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları (1941-1942)” *Atatürk Yolu Dergisi*, S 46, Güz 2010, s. 467.

²¹ Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye’ye İltica Edenler Hakkında Kanun; **Madde 1-** Yabancı memleketlerden Türkiye’ye iltica eden muharip yabancı ordu mensuplarının Türkiye topraklarına girdikleri tarihten itibaren iade olunacakları tarihe kadar nakil, iâşe, ilbas, iskân ve tedavi hususları Hükümetçe temin olunur. **Madde 2-** Mülteciler topraklarımıza ayak bastıklarında ve kara sularımıza girdiklerinde esliha, mühimmat vesair harp vasıtalarından tecrit edilirler. **Madde 3-** Mültecilerin üzerindeki eşya ile beraberlerinde getirdikleri zati eşvadan maada (kara, deniz ve hava) silah, mühimmat, teçhizat, nakil vasıtaları, gemi, tayyare vesair askerî eşya ve her çeşit harp malzemesi orduca muhafaza altına alınır ve bunların muhafazaları için icap eden masraflar da yapılır. **Madde 4-** Gözaltı edilmiş subay ve askerî memurlarla erlerin iâşe ve ilbasları ve kendilerine yapılacak yardım hakkında mensup oldukları hükümetlerle mukavele akdine Hükümet mezundur. Mukavele bulunmadığı takdirde bu hususta yapılacak masraflar ve nakdî yardımlar Hükümetçe takdir olunur ve bu masraflarla birinci maddenin gerekli olduğu takdirde masraflar hususi bir hesaba kaydedilmek suretiyle Millî Müdafaa Vekâleti bütçesinin taalluk ettiği tertiplerinden ödenir. **Madde 5-** Gözaltı edilen yabancı askerlerin idareleri Kızılay Cemiyetine devredilebilir. Devredildiği takdirde nakil, iâşe, ilbas, iskân ve tedavi gibi bilumun idare işleri Cemiyet tarafından yapılır ve masrafları bilâhare Hükümetçe Cemiyete iade olunur. **Madde 6-** Gözaltı edilenler için tesis edilecek kamplardaki inzibatın temini ve bunla alakalı işlerin tanzim ve idaresi Türk Ordusu Dâhilî Hizmet Kanunu’nun esaslarına göre Millî Müdafaa Vekillîğince tespit olunur. **Madde 7-** Gözaltı edilen yabancı askerî şahısların cezaî muameleleri Türk Askerî Ceza ve Askerî Muhakeme Usulleri Kanunlarına tabidir. **Muvakkat madde-** Bu Kanun’un neşri tarihine kadar Türkiye’ye iltica edip gözaltı edilenler için Millî Müdafaa Vekâletince yapılan masraflar bu kanun hükümlerine göre kayıt ve mahsup olunur. **Madde 8-** Bu Kanun, neşri tarihinden itibaren geçerlidir. **Madde 9-** Bu Kanun’un hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur. *Resmî Gazete*; 15 Ağustos 1941, s. 1554, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4887.pdf>, (Erişim: 01.10.2020.)

²² Nasrullah Uzman; *Türkiye’nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s. 43.

²³ Köse; s. 160.

verilmiştir.²⁴ Asker mülteciler için Adana, Ankara, Erdek, Isparta, Niğde, Sivas ve Yozgat'ta kamplar kurulmuştur. Bu askerî kamplarda farklı milletlerden; Alman, Amerikan, Bulgar, Fransız, Irak, İngiliz, İspanyol, İtalyan, Rus ve Yunan askerî mültecileri enterne edilmiştir.²⁵

Savaş boyunca Türkiye, gerek Almanya'da gerekse Almanya'nın işgali altında bulunan ülkelerde baskı uygulanan Yahudilerin de sığınağı olmuştur. Türkiye'nin yurt dışında bulunan büyükelçiliklerine Yahudiler tarafından yapılan başvuruların kabul edildiği görülmektedir.²⁶ Cevat Geray, 1940-1949 yılları arasında Türkiye'ye iltica edenlerin toplam sayısını 91.490 olarak vermektedir. Bu mültecilerin 51.933'ü Türk değildir. Üstelik mültecilerin %73'ü yani 67.022'si Türkiye'de uzun süre kalmamıştır.²⁷ Bu rakamlar Türkiye'nin savaş boyunca aldığı sorumluluğun boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada; Karadeniz ile İç Anadolu bölgeleri arasında geçiş noktasında bulunan Çorum iline II. Dünya Savaşı sürecinde sevk edilen asker ve sivil mülteciler konusu ele alınmıştır. Çalışmada, Çorum İl Özel İdaresi Arşivinde yer alan belgeler ışığında mültecilerin yaşeleri, barınmaları ve iş temini konularında yürütülen çalışmalar ve yaşanan sorunlar incelenmiştir.

2. II. Dünya Savaşı Yıllarında Çorum'da Mülteciler

Osmanlının son dönemlerinde Ankara'ya bağlı sancak merkezi olan Çorum, 1924 yılında Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 89. maddesine göre yapılan idari taksimat çerçevesinde vilayet hâline gelmiştir. Çorum vilayetine bağlı ilçeler ise Alaca, İskilip, Mecitözü, Osmancık ve Sungurlu olmuştur.²⁸ 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Çorum'un nüfusu 247.602'dir. Aynı sonuçlara göre vilayet nüfusunun %82'si köylerde yaşamaktadır. Çorum'da köy nüfusu 1980 yılına kadar artmaya devam etmiştir. Çorum'un nüfusu yıllar içerisinde artış göstermiş olsa da Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır.²⁹

---

²⁴ Tuğba Eray Biber; "II. Dünya Savaşı ve Yunanistan Türkleri", *II. Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, Yay. haz. Nesrin Sarıahmetoğlu-İlyas Kemaloğlu, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, 2016, s. 289.

²⁵ Yaman; s. 154.

²⁶ Süleyman Tekir; "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sivil ve Asker Mülteciler Meselesi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 23, Bahar 2019, s. 242, 243.

²⁷ Cevat Geray; *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961)*, Editör: Hasan Hüseyin Doğan, Kalan Yayınları, 2019, s. 19-20.

²⁸ Tahir Kodallı; "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımında Çorum Vilayetinin Nüfus Özellikleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 19, S 1, Elâzığ, 2009, s. 241.

²⁹ Asım Çoban; "Çorum'un Nüfus Coğrafyası Özellikleri", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S 33, Ocak 2016, s. 414, 415.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim alanında başlatılan seferberlik Çorum'da da etkilerini göstermiştir. Tevhidi Tedrisat Kanunu sonrası Çorum'da da mahalle mektepleri kapatılmış ve yerlerine karma eğitim yapan 6 ilkokul açılmıştır. Harf İnkılabı sonrasında 1935 yılında yapılan genel nüfus sayımı verilerine göre Çorum'da okuryazar oranı kadınlarda %2,5 erkeklerde ise %11'dir. Aynı verilere göre Türkiye'de okuryazar kadın ve erkeklerin genel toplamlarının oranı da %13'tür. Çorum'da eğitim hayatı 1940 sonrası ortaokul, lise ve meslek liselerinin gelişimi ile birlikte ilerleme kaydetmiştir.³⁰

Karadeniz ve İç Anadolu arasında geçiş noktasında olan Çorum'un ekonomik gelişimi ve yapısı ulaşım imkânları ile doğru orantılı olarak şekillenmiştir. Nüfusunun büyük bir bölümü köylerde yaşayan Çorum'da geleneksel yapı kendini korumuş ve çalışan nüfusun %88'i geçimini tarım ve hayvancılıkla temin etmiştir.³¹ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Çorum'da sanayi olarak az sayıda un değirmeni ve küçük imalathaneler bulunmaktaydı. Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulamaya konulduğu 1933 sonrası dönemde Çorum fabrika inşa edilen yerler arasında bulunmamaktadır. Özellikle Çorum'a ulaşım imkânlarının kısıtlı olması sanayinin teşkil edilmesi ve geliştirilmesini güçleştirmiştir. 1950 öncesi Türkiye'de demir yollarının hızla ilerlemesine rağmen Çorum demir yolu güzergâhında yer almamıştır. Çorum'un iç ve dış pazarlara ulaşımını sağlayan Samsun-Çorum-Ankara kara yolu ise 1950'den sonra hizmete açılmıştır. Dolayısıyla Çorum'da sanayi 1950 sonrasında gelişim göstermeye başlamıştır.³²

Çorum, 1923-1950 yıllarında nüfus ve kapsadığı alan açısından büyüme yaşamışsa da imar açısından çok önemli bir yapısal değişiklik geçirmemiştir. Bu yıllar arasında imar olarak yürütülen faaliyetler ağırlıklı olarak yolların genişletilmesi, kaldırımların döşenmesi ve park yerlerinin teşekkül edilmesi seviyesinde kalmıştır.³³

Çorum'da toplum hayatı 1950'den sonra önemli merkezlere ulaşımın sağlanması ile birlikte gelişmeye başlamıştır. Ayrıca ekonomik etkenler

---

³⁰ Yüksel Kaştan; "Çorum'da Eğitimin Cumhuriyet Dönemi Tarihi Gelişimi", *Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu 23-25 Kasım 2007*, C I, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2008, s. 149, 152, 162.

³¹ Çorum 1967 İl Yıllığı; s. 237.

³² Ali Yılmaz; "Osmanlıdan Günümüze Çorum'da Sanayi", *Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu 23-25 Kasım 2007*, C III, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2008, s. 1659, 1660.

³³ İlhan Tekeli; "1923-1950 Dönemi'nde Çorum'daki Gelişmeler", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Yay. haz. Mustafa Ercan-İrfan Yiğit, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2015, s. 212.

çerçevesinde su, elektrik, posta, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetlerin gelişmesinin de katkısı büyük olmuştur.³⁴

a. Fransız Asker Mültecileri

I. Dünya Savaşı neticesinde Osmanlı Devleti'ne bağlı Arap eyaletleri İngiltere ve Fransa'nın eline geçmiştir. Misakımillî'de sınırlar çizilirken Mütareke'nin imzalandığı 30 Ekim 1918'den itibaren çoğunluğunu Arapların teşkil ettiği ve işgal altında kalan bölgelerin geleceği, halkının kendi kararına bırakılmıştır. Bu esas Türkiye'nin göç politikasının da çerçevesini teşkil etmiştir.³⁵ Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra teorik olarak Türk kültürüne sahip olmayanların göçlerine izin verilmemiştir. Ancak bazı dönemlerde münferit olarak Türk olmayan mültecilerin de Anadolu'da iskân edildikleri görülmektedir.³⁶

1936 yılında Fransa, Suriye temsilcileri ile yaptığı anlaşma çerçevesinde bölgeden 3 yıl içerisinde çekilme kararı almıştır.³⁷ Fransa'nın bu kararı Hatay meselesini Türkiye'nin gündemine taşımıştır. Türkiye'nin attığı başarılı adımlar sayesinde Hatay Devleti, resmî olarak 2 Eylül 1938'de kurulmuştur. Hatay Devlet Meclisi de 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Fransa arasında imzalanan anlaşmanın ardından ana vatana ilhak kararı almıştır.³⁸ Fransız güçleri ise Hatay'dan 23 Temmuz 1939'da tamamen çekilmiştir.³⁹

Bu süreçte Hatay ve Suriye'deki Fransız birliklerinde bulunan Müslüman askerlerden bazıları 1939 yılının ilk aylarında firar ederek Türkiye'ye iltica etmiştir. Sıhhiye Vekâleti, nisan ayında aldığı iki ayrı karar ile Seyhan ve Diyarbakır'da bulunan 7 mülteci askerin iskân yeri olarak Çorum ilini belirlemiştir. Bu 7 mülteci askerden 1'i Türk asıllı olup Suriye'de bulunan Fransız birliklerinden firar etmiş ve Diyarbakır'a sevk

---

³⁴ Çorum 1967 İl Yıllığı; s. 105.

³⁵ Kürşat Atılğan; "Konya'ya İskân Edilen Arap Mülteciler (1920-1928)", *Gazi Akademik Bakış*, C 5, S 10, Yaz 2012, s. 131.

³⁶ Nedim İpek; *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006, s. 362.

³⁷ İsmail Soysal; "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)", *Belleken*, S 188, Ekim 1983, s. 984. Figen Atabey; "Hatay Sorununun Çözümünün İkinci Dünya Savaşı Öncesi Avrupa'daki Siyasal Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi", *Ana Vatan'a Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 4-6 Nisan 2019-Hatay, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020, s. 542.

³⁸ İsmail Uzun; "Hatay'ın Türkiye'ye (Ana Vatan'a) Katılması Sonucunda Batılı Ülkelerin Türkiye ile Olan İlişkilerinin Değerlendirilmesi ve Bölgesel Gelişmeler (1937-1940)", *Ana Vatan'a Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 4-6 Nisan 2019-Hatay, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020, s. 910.

³⁹ Müzehher Yamaç; "Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S 99, Bahar 2019, s. 220.

edilmiştir. Tunus ve Cezayir asıllı olan 6 mülteci asker ise Hatay'da bulunan Fransız birliklerinden kaçarak Seyhan iline gelmişlerdir.⁴⁰

Çorum'a ilk olarak Seyhan'da bulunan 6 mülteci asker sevk edilmiştir. Asker mültecilerin sevki ile ilgili Çorum'a gönderilen yazıda '*Mahrem Zata Mahsus*' uyarısı yer almaktadır. Yazıda yer alan bilgilerden asker mülteciler iskân edilirken ülke güvenliği çerçevesinde tedbirler alındığı görülmektedir. Özellikle bu kişilerin merkezde ve askerî garnizon bulunmayan kazalarda tek olarak iskân edilmeleri istenmiştir. Mültecilerin iâşe ve ibatelerinin iskân tahsisatından karşılanması uygun görülmüştür. Ancak sürekli tüketici konumda kalmaları uygun olmayacağından geçimlerini temin etmeleri için uygun bir iş bulunması istenmiştir. Çiftçilikle ilgileri olmadığı ve bekâr oldukları göz önünde bulundurularak belediye ve buna benzer müesseselerde iş bulunması gerektiği belirtilmiştir. Yazının en çarpıcı kısmı ise "*hiçbir suretle sefalet ve kendilerinin ilticadan pişman edecek bir vaziyette kalmalarına meydan bırakılmaması*"nın önemle rica edilmesidir.⁴¹ Bu ifadeler Türkiye'nin sığınmacılara karşı yaklaşımını göstermesi açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Mülteciler, 2510 sayılı İskân Kanunu'na göre tren ile bedava sevk edildiklerinden genellikle iskân mahallerine en yakın yerde bulunan istasyonlara gönderilmişlerdir. Bu nedenle Seyhan'dan 6 asker mülteci 5 Mayıs tarihinde polis nezaretinde trenle Çorum'a en yakın istasyonun bulunduğu Amasya'ya sevk edilmiştir.⁴² Amasya'ya ulaşan asker mülteciler bir gün sonra posta otomobili ile Çorum'a doğru yola çıkarılmışlardır. Amasya'da mültecilerin 10 günlük iâşeleri için kişi başına 1'er lira verilmiştir. Ayrıca nakliye ücretleri de ödenmiştir.⁴³

Türk asıllı olan mülteci asker ise 17 Mayıs'ta Diyarbakır'dan 5 günlük ekmeği verilmek suretiyle yine trenle Amasya'ya sevk edilmiştir.⁴⁴ 20 Mayıs'ta da Amasya'dan posta otomobili ile Çorum'a gönderilmiştir. Ancak sevkiyat tahsisatı olmadığı için nakliye ücreti⁴⁵ ödenememiştir. Çorum'a

---

⁴⁰ Çorum İl Özel İdaresi Arşivi (ÇİA); Klasör No.: 640, Belge No.: 413. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 379. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 378.

⁴¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 388.

⁴² Asker mültecilerin Amasya'ya ulaştıktan sonra Çorum'a sevk edilmeleri için iki il arasında yazışmalar gerçekleştirilmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 391. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 392. Mültecilerin sevk kâğıdında, sevk tarihi olarak 4 Mayıs geçmektedir. Bu da mültecilerin bir gün gecikmeli sevk edildiğini göstermektedir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 413.

⁴³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 390.

⁴⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 378. Diyarbakır'dan 17 Mayıs'ta Çorum Valiliğine gönderilen yazının üstüne el yazısı ile 22 Mayıs tarihi atılarak bu mülteci ile ilgili Vekâletten herhangi bir emir gelmediği yazılmıştır. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 379.

⁴⁵ Yapılan yazışmalardan mültecinin 150 kuruş olan nakliye ücretinin temmuz ayında henüz ödenmediği anlaşılmaktadır. Amasya Valiliği, bu ücretin posta şoförü tarafından Çorum İskân Müdürlüğüne başvurularak talep edileceğine dair bir yazı göndermiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 340.

ulaşan mültecinin 10 günlük iâşe parası burada ödenmiştir.⁴⁶ Mülteci askerler vatandaşlığa alınmaları için 3 adet tabiiyet beyannamesi ve muhacir kâğıtları⁴⁷ ile birlikte sevk edilmişlerdir. Tabiiyet beyannamelerinin Nüfus Umum Müdürlüğüne gönderilerek işlemlerin tamamlanması istenmiştir.⁴⁸

Çorum'a sevk edilen 7 mülteci askerinin ilçeler bünyesinde iskânına karar verilmiştir. İskilip ve Osmaniye'ye 2, Alaca, Mecitözü ve Sungurlu'ya ise 1'er mülteci asker iskân edilmesi uygun görülmüştür.⁴⁹ Ancak mültecilerin ibate ve ilçelere sevk masraflarını karşılamakta maddi sıkıntılar yaşanmıştır. Bu nedenle İskân Müdürlüğü tarafından mülteci askerlerin ilçelere gönderilebilmesi için sevk tahsisatından 50 lira avans talep edilmiştir.⁵⁰ Aynı şekilde ibate tertibinde de tahsisat kalmadığı için merkezdeki toplam 7 lira 25 kuruş olan ibate ücretlerinin de sevk tahsisatından aktarılması istenmiştir. Sevk tertibinden alınan avansın tam miktarı bilinmemekle birlikte mültecilerin sevkleri için 20 lira 65 kuruş, ibateleri için de 7 lira 25 kuruş olmak üzere toplam 27 lira 90 kuruş sarf edilmiştir.⁵¹ Bu durum mülteciler Çorum'a sevk edilmeden önce maddi olarak ön bir hazırlık yapılmadığı sonucunu çıkarmaktadır.

Mülteci askerler iskân yerlerine ulaştıklarından sonra da iâşe ve iş konusunda ciddi sorunlar yaşanmıştır. Valilik ile ilçe kaymakamlıkları arasında iâşe tahsisatı ve iş temini konularında sık sık yazışmalar gerçekleşmiştir. Osmaniye Kaymakamı, ilçede iskân tahsisatı ve havalesi olmadığından 2 mülteci askerinin işlerinin geçici olarak belediye tarafından temin edildiğini ancak iş talepleri konusunda cevap alınmadığını bildirmiştir.⁵² Kaymakamlık tarafından vilayete gönderilen bir telgrafla 2 mülteci için ilçe bünyesinde iş bulma imkânı olmadığına altı çizilerek acilen işleri için tahsisat gönderilmesi talep edilmiştir.⁵³ İlçede bulunan

---

⁴⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 377.

⁴⁷ 2510 sayılı İskân Kanunu'na göre mülteciler Türkiye'de yerleşmek isterler ve bunu buldukları yerlerdeki yetkililere yazı ile bildirirlerse muhacir muamelesi görürlerdi. Ancak bunun için 4. maddede yer alan esaslara da uymaları gerekmekteydi. 4. maddeye göre "*Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler ve memleket dışarısına çıkarılmış olanlar Türkiye'ye muhacir olarak alınmazlardı.*"

Resmî Gazete; 21 Haziran 1934, s. 4003, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>, (Erişim: 20.09.2020.)

⁴⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 387. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 389. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 374.

⁴⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 382. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 386. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 387. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 374.

⁵⁰ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 408.

⁵¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 395.

⁵² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 371.

⁵³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 368. Haziran ayının başında talep edilen iâşe tahsisatı ilçeye temmuz ayının ortasında gönderilebilmiştir. İâşe ve ibate bedeli olarak toplam 70 lira havale edilmiştir. Valilik tarafından ilçeye 70 liranın nasıl sarf edileceğine dair gerekli bilgiler de verilmiştir. İâşe talimatnamesine

mültecilerden biri elektrikçilik, şoförlük ve makinistlik yapmakta olup bu doğrultuda bir iş talep etmektedir. Diğerinin ise sanatı terzi ve marangozluk olduğundan iş kurabilmesi için 300 lira sermayeye ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.⁵⁴ Vilayet tarafından işe ve ibate tahsisatı gönderilmesi hususu Vekâlete iletilmiştir.⁵⁵ Ancak mültecilerin iş konusundaki isteklerinin geri çevrildiği görülmektedir. Geri çevrilmesinin gerekçesi olarak mültecilerin başka bir yere nakil edilemeyeceği ve mali açıdan döner sermaye verilmesine imkân olmaması gösterilmiştir. Çözüm olarak mültecinin bir terzi yanında kalfalık etmesi önerilmiştir. Ayrıca ücretli iş temini için belediye ile tekrar görüşülmesi istenmiştir.⁵⁶

Alaca'ya gönderilen mülteci asker de Fransa'da şimendifer makinisti okulundan mezun olduğunu bu nedenle mesleğinin icra edebilmesi için makine işleri olan vilayetlerden birine gönderilmesi için dilekçe vermiştir.⁵⁷

Arap mülteci askerlerden 2'sinin sevk edildiği İskilip ilçesinde de aynı sorunların yaşandığı, neticesinde de aynı taleplerde bulunulduğu görülmektedir. Öncelikle günlük 10 kuruşluk işe bedeli yetersiz geldiği gibi mültecilere geçimlerini sağlamaları için iş de temin edilememiştir. İş temin edilememesinin nedeni olarak Türkçe bilmemeleri gösterilmiştir. Bu nedenle 2 mülteci askerin iş merkezlerinden birine nakil edilmeleri istenmiştir.⁵⁸

Sungurlu'da ise daha büyük bir sıkıntı yaşanmıştır. Valiliğin bildirdiği üzere iş konusu Kaymakamlık tarafından 22 Mayıs'ta Belediyeye yazılmış ve mültecinin bağ bekçiliği gibi işlerde istihdam edilmesi talep edilmiştir.⁵⁹ Belediyeden, mültecinin sadece fabrika ve benzeri müesseselerde çalışabileceğini beyan ederek teklif edilen işleri kabul etmediği bildirilmiştir.⁶⁰ Ancak mülteci askerin ilerleyen günlerde yapılan yazışmalardan günlük 30 kuruşa belediye işlerinde çalıştığı anlaşılmaktadır. Günlük 30 kuruş ile geçimini sağlayamadığından durumunu izah etmek üzere yetkililerin bilgisi dışında Ankara'ya gitmiştir. Emniyet Müdürlüğüne

---

göre muhacir ve mültecilere yemeklik buğday dağıtılana kadar 13 yaşından büyüklere günlük 10 kuruş olmak üzere bir aylık işe bedelin peşinen verilmesi gerekmektedir. Mülteci muhtaç durumda ise bu yardımın 1 yılı geçmeyecek şekilde yapılmasının gerektiği izah edilmiştir. İbate bedelinin de aylık olarak ev veya han sahibine ödeneceği ve bu yardımın da 1 yılı geçmeyeceği belirtilmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 341. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 342.

⁵⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 365.

⁵⁵ Bu iki mültecinin iş bulamadıkları için perişan vaziyette oldukları belirtilmiştir. Bu nedenle ibate ve işeleri için Osmançık kazasına tahsisat gönderilmesine izin verilmesi istenmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 367.

⁵⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 364.

⁵⁷ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 380.

⁵⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 369.

⁵⁹ ÇİA; Klasör No.: 421, Belge No.: 4.

⁶⁰ ÇİA; Klasör No.: 421, Belge No.: 3.

başvuran mülteci asker İskân Dairesine gönderilip ifadesi alındıktan sonra Seyhan iline sevk edilmiştir. Bunun üzerine mültecinin iskân mahalline geri sevk edilmesi için kurumlar ve iller arasında yazışmalar gerçekleştirilmiştir.⁶¹ Sungurlu Kaymakamlığı ise izin almadan iskân yerini terk eden mültecinin Alaca'ya arkadaşının yanına gittiğine dair bir bilgi alması üzerine 24 Haziran tarihinde Alaca Kaymakamlığına mültecinin yakalanarak geri gönderilmesi için bir yazı göndermiştir.⁶² Alaca Kaymakamlığı ise bir gün sonra mültecinin ilçeye gelmediğini bildirmiştir.⁶³ Yazışmaların tarihleri dikkate alındığında mültecinin Seyhan ilinde olduğu Çorum'a 23 Haziran tarihinde bildirilmiştir. Sungurlu Kaymakamlığı ise mültecinin ilçede olmadığını geç fark etmiş olmalı ki 24 Haziran'da Alaca ilçesi ile iletişime geçmiştir. Üstelik bu süreçte Valiliğe mültecinin iskân mahallini terk ettiğine dair herhangi bir bilgi de verilmemiştir. Buradan da mültecinin durumunun takip edilmediği sonucunu çıkarılmaktadır. Çorum Valiliği bu konuda Sungurlu Kaymakamlığı ve Emniyet Amirliğinden bilgi istemiştir.⁶⁴ Ancak 28 Haziran'da gönderilen yazıya bir cevap gelmediği için 8 Temmuz'da tekrar bir yazı gönderilmiştir. Özellikle mültecinin iskân yerinden nasıl ayrıldığı, zabitanın bu kişi ile neden ilgilenmediği ve üzerinden bir hayli zaman geçmesine rağmen neden bilgi verilmediği sorularına yanıt verilmesi istenmiştir.⁶⁵ Sungurlu'dan gönderilen cevapta mültecinin belediye işlerinde çalıştığı ancak durumunun sürekli takip edilmesi için zabıtaya herhangi bir talimat verilmediği anlaşılmaktadır. Mültecinin ilçe dışına çıkmasına ise Alaca'ya diğer mülteci askerlerden birinin yanına gittiğine dair alınan haber üzerine ilçe ile iletişime geçildiği şeklinde bir açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yapılan hata kabul edilerek mülteci geri gönderildiği zaman durumunun yakından takip edileceği bildirilmiştir.⁶⁶ Yapılan yazışmalar ilçenin bu konuda ihmalinin olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak ilerleyen tarihlerde diğer ilçelerde de benzer durumların yaşandığı görülmektedir. Sungurlu ilçesi ile Çorum Valiliği arasında yapılan yazışmalardan mültecinin ekim ayında henüz geri gönderilmediği anlaşılmaktadır.⁶⁷ Mültecinin iskân mahalline geri gönderilmesi için Seyhan iline ekim ve aralık aylarında tekrar yazı

---

⁶¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 353.

⁶² ÇİA; Klasör No.: 421, Belge No.: 2.

⁶³ ÇİA; Klasör No.: 421, Belge No.: 1.

⁶⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 351.

⁶⁵ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 348.

⁶⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 347. Mülteciye iş temin edilinceye kadar konaklaması için günlüğü 15 kuruşa bir otel ile anlaşılmıştır. Ancak 23 gün sonra firar ettiği için bu müddet zarfında toplam 345 kuruş yatak ücreti birikmiştir. İlçeden bu ücretin ödenmesi için havale gönderilmesi talep edilmiştir. Valilik ilçeye gönderilen 100 lira ibate tahsisatından ödenmesini bildirmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 322. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 319.

⁶⁷ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 264. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 261.

gönderilmiştir.⁶⁸ Bu yazılara karşılık Seyhan'dan 6 Ocak tarihinde gönderilen cevapta mültecinin yakalandığı takdirde geri gönderileceği bildirilmiştir.⁶⁹ Mültecinin ilerleyen tarihlerde geri gönderilip gönderilmediği ise bilinmemektedir.

Mecitözü'nde ise mülteci askere bir aylık iâşe bedeli nakdi olarak verilmiştir. Ancak 24 Haziran'dan itibaren mevcut olmadığı için ağustos ayına kadar nakdi iâşe veya buğday tahsisatı verilememiştir.⁷⁰ Bu süreçte belediyece yevmiye 10 kuruş verilerek mültecinin iâşesi karşılanmıştır. İâşe sorununun yanı sıra mültecinin giyecek yardımına da ihtiyacı olduğu kıyafetlerinin eskimeye başladığı belirtilmiştir. Mültecinin mesleğinin elektrikçi olması göz önünde bulundurularak ilçede bulunan tohum temizleme evi makinistliğine 40 lira ücret ile tayin edilmesi istenmiştir. Eğer mümkün olmazsa başka bir mahalle nakli talep edilmiştir. Mülteci “*Sigara içer ve keyifçidir.*” şeklinde tanımlanarak ağır bir işte çalışmayacağı ifade edilmek istenmiştir.⁷¹ Bu da iş temini konusunda yaşanan sıkıntının farklı bir boyutunu göstermektedir. İlçe Kaymakamlığından gelen bu teklif Valilik tarafından da uygun görülmüştür.⁷² Bunun üzerine mülteci askerin 1 Eylül 1939 tarihinde faaliyete geçecek olan tohum temizleme evi makinisti olarak tayin edilmesi için Vilayet Ziraat Müdürlüğüne bir yazı gönderilmiştir.⁷³ Ancak Ziraat Müdürlüğü makinist olarak tayin edilecek kişilerin öncelikle bu konuda açılacak kursa katılarak ehliyetlerinin tasdik edilmesi gerektiğini ve bunlar arasından makinist seçme ve atama görevinin de Müdürlüğe ait olduğunu bildirmiştir.⁷⁴ Bunun üzerine mülteci okuma yazma bilmediği için bu teşebbüs yarım kalmıştır.⁷⁵

İlçelerden gelen yazılardan iş temini konusunda sıkıntı yaşanmasının iki ana sebebi olduğu görülmektedir. Bunlardan biri Türkçe bilmemeleri diğeri ise Çorum'un bu yıllarda önemli bir iş merkezi olmamasıdır. İlçelerden gelen mültecilerin fabrika ve sanat muhiti olan vilayetlerden birine gönderilmeleri talebi Valilik tarafından Vekâlete iletilmiştir.

---

⁶⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 260. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 221.

⁶⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 220.

⁷⁰ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 335. Valilikten, mültecinin yevmiyesi ile ilgili ilçeye ağustos ayının sonlarına doğru iâşe tahsisatı gönderileceği bildirilmiştir. Mültecinin işe başlayacağı tarihe kadar olan yevmiyelerinin gönderilecek tahsistattan iâşe talimatnamesine göre ödenmesi istenmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 330.

⁷¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 337.

⁷² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 336.

⁷³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 332.

⁷⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 324. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 323. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 329.

⁷⁵ ÇİA; Klasör No.: 322, Belge No.: 20.

Mültecilerin de bu konuda taleplerini iletmek için vilayete kadar “*ikide bir geldikleri ve sızlanmakta oldukları*” da ilave edilmiştir.⁷⁶

Mültecilerin iş ve iâşe meselelerine çözüm aranırken aynı zamanda vatandaşlığa alınmaları için de çalışmalar başlatılmıştır. Tabiiyet beyannameleri, Nüfus Müdürlüğüne gönderilmiştir.⁷⁷ Mültecilerin, iltica talepleri kabul edildikten sonra 2848 sayılı Kanun’a göre muhacir muamelesi uygulanmıştır. Bu nedenle de 2510 sayılı Kanun’a göre yurttaşlığa alınmaları gerekmektedir. İlçelerin de muamelelerini bu doğrultuda takip ettikleri görülmektedir.⁷⁸ Vatandaşlığa geçmeleri için de 1312 sayılı Vatandaşlık Kanunu’nun 5. maddesine göre 5 yıllık oturma müddetleri dolduktan sonra buldukları vilayet veya kazaya yazı ile müracaat etmeleri gerektiği Dâhiliye Vekâleti tarafından bildirilmiştir.⁷⁹

İş temini konusu ise eylül ayında da çözülememiş ve bu tarihten itibaren ilçelerde bulunan mülteci askerlerin farklı tarihlerde iş temin etmek için iskân yerlerini terk ettikleri görülmektedir. İlk olarak Osmançık’ta bulunan Cezayir asıllı mülteci bu konuda dilekçe vermek için iskân yerlerini terk ederek vilayete gitmiştir. 22 Eylül tarihli dilekçesinde “*geçimini temine muktedir*” olmadığını belirtmiştir. Şoförlük ve elektrikçilik ile meşgul olduğunu bir hizmete tayin edilerek “*sefaletten kurtarılmasını*” talep etmiştir.⁸⁰ Valiliğin bu durum karşısında bir yandan mülteci askerlerin iskân yerlerini izinsiz terk etmelerini engellemeye bir yandan da şikâyetlerin son bulması için iş meselesini çözmeye çalıştığı görülmektedir. Zira Valilik, mülteciyi jandarmaya teslim ederek Osmançık’a geri sevk etmiştir. Osmançık Kaymakamlığına da mültecinin iskân yerinden ayrılmasına bir daha meydan verilmemesi konusunda uyarıda bulunulmuştur. Bununla birlikte mültecinin durumunu da dikkate alarak belediye veya hususi muhasebe işlerinde yevmiye ile çalıştırılması ve ilçeye gönderilen iskân tahsisatından iâşesinin karşılanmasını istemiştir. Ayrıca mülteci askerlerin iş ve sanat muhiti olan vilayetlerden birine gönderilmesi için Sıhhiye Vekâleti ile görüşmelerin devam ettiği bilgisi paylaşılmıştır.⁸¹ Dâhiliye Vekâletinden ekim ayında gönderilen iki yazı ile konuya dair açıklama yapılmıştır. 19 Ekim 1939 tarihli yazı genel mahiyette olup Çorum ile birlikte Kayseri, Tokat, Çankırı, Seyhan, Ankara, Denizli ve Yozgat illerine de gönderilmiştir. Bu da Fransız asker mültecilerin sevk edildiği diğer illerde de benzer durumların yaşandığını göstermektedir. Yaşanan sıkıntılar neticesinde; Fransız asker mültecilerinin hudut ve sahil vilayetlerinde iskân

⁷⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 354.

⁷⁷ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 362.

⁷⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 349. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 350.

⁷⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 358.

⁸⁰ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 267.

⁸¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 265.

edilmemek, askerî fabrikalarda çalıştırılmamak ve durumları göz önünde bulundurulmak şartı ile herhangi bir vilayette iskânlarının uygun olacağı tebliğ edilmiştir.⁸² 21 Ekim tarihli yazı ise Çorum özelinde olup aynı esaslar tekrar edilerek mültecinin Kayseri’de iskânının uygun görüldüğü bildirilmiştir.⁸³ Dâhiliye Vekâletinden gelen yazı üzerine Çorum Valiliği, Sıhhiye Vekâletine ilçelerde bulunan diğer askerî mültecilerin hangi illere sevklerinin uygun görüldüğünü sorulmuştur.⁸⁴ Ancak Vekâlet, Fransız asker mültecilerinin gönderildikleri yerde geçimini temin edebilecek vaziyette olanların başka illere sevkine lüzum olmadığını belirtmiştir. Bu da yetkililerin mültecilerin mümkün mertebe iskân edildikleri yerlerde kalmaları ve iş konusunun il bünyesinde çözülmesinden yana olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Osmancık’taki mültecinin Kayseri’ye nakli ve iskânına da izin verilmiştir.⁸⁵ Söz konusu mülteci ise bu yazışmaların yapıldığı dönemde Vilayetin izni ile Çorum’a gelip şoför muaviniliği yapmıştır.⁸⁶ Ancak bu iş geçimini temin etmeye yetmemiş olacak ki bu defa da yeni bir dilekçe vererek “işlerin çokluğu” nedeniyle Kırıkkale’ye gitmek istediğini bildirmiştir.⁸⁷ Mültecinin dilekçesi daha önceki başvurusu sonucunda Kayseri’ye nakledileceğinden dolayı geri çevrilmiştir.⁸⁸ Ardından da mültecinin Kayseri’ye nakli ve nüfus kaydının alınması için işlemlere başlanmıştır.⁸⁹ Çorum’da kaldığı süre içerisinde mülteciye yapılan yardım çizelgesi de çıkarılmıştır. Buna göre 26 Haziran’da ilçeye gelen mülteciye, 3 Ocak tarihine kadar toplam olarak 20 lira iâşe 10 lira ibate yardımı yapılmıştır.⁹⁰ Nihayetinde mülteci, 12 Ocak’ta Çerikli’den tren ile Kayseri’ye nakledilmiştir.⁹¹

Kasım ayında ise İskilip ve Mecitözü’nde bulunan iki asker mülteci izin almadan iş konusundaki taleplerini iletme için Ankara’ya gitmişlerdir. Mültecilerin firar ettiği Mecitözü Kaymakamlığı tarafından Valiliğe bildirilmiştir. Bunun üzerine mülteciler Ankara’da yakalanarak iskân mahallerine geri sevk edilmişlerdir.⁹² Mülteciler iskân yerlerine sevk edildikten sonra da iş temini için çalışmalar yürütülmeye devam etmiştir. Mecitözü’nde bulunan mültecinin tohum evi makinistliğine

---

⁸² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 250.

⁸³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 252.

⁸⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 247.

⁸⁵ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 228.

⁸⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 232.

⁸⁷ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 233.

⁸⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 234.

⁸⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 224.

⁹⁰ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 223.

⁹¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 219.

⁹² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 237. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 238. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 240. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 241.

görevlendirilmesi için tekrar teşebbüste bulunulmuştur.⁹³ Mülteci 2 ay kadar tohum temizleme makinisti olarak çalışmıştır. Ancak işin tatil edilmesi ile birlikte yine işsiz kalmıştır. Bunun üzerine mülteci nisan ayında iki ayrı dilekçe vererek tekrar iş talebinde bulunmuştur. Dilekçelerinde işsiz kaldığını ve sefaletle düştüğünü belirtmiştir. Yapılan iskân yardımlarının kesildiğini ve belediyenin verdiği 10 kuruş yevmiye ile geçinemediğini ifade etmiştir. Mültecinin dilekçelerinde yer alan ifadelerinden 2 aylık tohum temizleme makinistliği dışında başka bir işte çalışmadığı anlaşılmaktadır. Mesleğinin elektrik ve makine işçiliği olduğunu bunların dışında bir işte çalışamayacağını da açıkça ifade etmiştir. Dilencilik yapmanın gururuna dokunduğu, amelelik yapmak için de bünyesinin müsait olmadığını ve iş yapma kabiliyetinin olmadığından dolayı kendisine iş verilmediğini de ilave etmiştir. Bunun için ya kendisine iş temin edilmesini ya da iş bulabileceği büyük fabrikaların olduğu bir merkeze naklini talep etmiştir.⁹⁴ Mültecinin verdiği dilekçeler çerçevesinde durumu Sıhhiye Vekâletine iletilmiştir. Vilayet bünyesinde mültecinin mesleğini icra edebileceği bir müessese bulunmadığı gibi çiftçilikle de alakası olmadığı için geçimini temin edemediğinin altı çizilmiştir. Daha önce Sıhhiye Vekâleti tarafından gönderilen yazıya atıfta bulunarak mültecinin geçimini temin edemediğinden dolayı başka bir vilayete nakline izin verilmesi istenmiştir.⁹⁵ Bunun üzerine askerî fabrikalarda çalıştırılmamak şartıyla Sıhhiye Vekâletinin 22 Haziran 1940 tarihli yazısı ile ikinci bir mültecinin daha Kayseri'ye nakli uygun görülmüştür.⁹⁶

Ankara'ya firar eden İskilip'te bulunan diğer mülteci ise ilçede iş bulamadığından dolayı il merkezinde kalmak istemiştir.⁹⁷ Emniyet Müdürlüğünden güvenlik bakımından bir sakınca olmadığına dair alınan onay ile birlikte 1940 yılının ilk aylarında geçici olarak il merkezinde çalışmasına izin verilmiştir.⁹⁸ Mülteci, ilk olarak Çorum'da bir kahvehanede çırak olarak çalışmaya başlamıştır.⁹⁹ Valilik, elektrikçilik ve berberlik ile meşgul olan mültecinin şikâyetlerini dikkate alarak sanatı çerçevesinde iş temin etmeye çalışmıştır. Öncelikle elektrikçilikten anlayan mülteciye belediye bünyesinde iş verilmesi için müracaat edilmiştir.¹⁰⁰ Olumlu bir cevap alınamamış olacak ki Emniyet Müdürlüğünden mültecinin berberlik

---

⁹³ ÇİA; Klasör No.: 322, Belge No.: 20.

⁹⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 192. ÇİA; Klasör No.: 320, Belge No.: 11.

⁹⁵ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 201.

⁹⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 326. Dâhiliye Vekaleti, mültecinin Kayseri'ye nakli için 8 Mayıs'ta onay vermiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 190.

⁹⁷ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 197.

⁹⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 216. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 210. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 211.

⁹⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 215. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 216.

¹⁰⁰ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 209.

sanatını icra edip edemeyeceğinin ve böyle bir durumda ne kadar sermayeye ihtiyaç duyulacağını araştırılması istenmiştir.¹⁰¹ Yapılan araştırma neticesinde mültecinin geçimini temin edecek derecede berberlik sanatına vakıf olduğu ve bu iş için 100 lira sermayenin gerekli olduğu bildirilmiştir.¹⁰² Ancak 30 Nisan'da konu Sıhhiye Vekâletine iletilirken bir hata yapılmış ve mültecinin bulunduğu ilçe olarak İskilip yerine Osmancık yazılmıştır.¹⁰³ Bunun üzerine 4 Haziran'da Vekâletten mülteciye teslim edilmek üzere 30 lira sermaye Osmancık'a havale edilmiştir.¹⁰⁴ Bu hatanın düzeltilmesi ve merkezde bulunan mülteciye sermayenin ulaştırılması için tekrar yazışmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵

1940 yılının ilk aylarında Alaca'da iskân edilmiş olan mülteci asker de firar ederek Seyhan iline gitmiştir. Burada Millî Mensucat Fabrikasında çalışmaya başlamıştır.¹⁰⁶ Çorum Valiliği, durumu Seyhan ilinin 22 Mart tarihinde mültecinin nüfus cüzdanını gönderilmesini talep eden yazısı ile öğrenmiştir.¹⁰⁷ Valilik, Alaca ilçesine bir yazı göndererek mültecinin hangi tarihte, ne şekilde ilçeden ayrıldığını, bu konuda neden bilgi verilmediğini ve mültecinin ilçede geçimini temin edememesinin sebeplerinin araştırılarak bildirilmesini istemiştir.¹⁰⁸ İlçeden konu ile ilgili gönderilen cevaba ulaşamamıştır. Neticede Sungurlu ve Alaca ilçesine iskân edilen 2 mülteci asker iş bulmak için geldikleri Seyhan iline firar etmek suretiyle geri gitmişlerdir.

Mayıs ayında Osmancık'ta bulunan mültecinin de dilekçe vererek başka bir yere naklini talep ettiği görülmektedir. Türk asıllı mültecinin kaymakamlığa verdiği dilekçede; orman şirketinde 8 ay çalıştıktan sonra şirketin faaliyetini tatil etmesi üzerine işsiz kaldığı anlaşılmaktadır. İşsiz kalan mülteci Osmancık'ta fabrika olmadığı ve işlek bir noktada bulunmadığı için “aç, sefil ve perişan” bir vaziyette kaldığını beyan etmiştir. Çalışmak için Kayseri gibi fabrika bulunan memleketlere gönderilmesi talebinde bulunmuştur.¹⁰⁹ Dilekçe vilayete iletilirken özellikle mültecinin çalışkan, dürüst ve her işe yetenekli olduğu belirtilmiştir. Mültecilerin işe talimatnamesine göre 1 yıl işlerinin karşılanması gerektiği ve bu süre dolduğu için daimî iş bulabileceği bir yere nakledilene kadar işesinin

---

¹⁰¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 202.

¹⁰² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 197.

¹⁰³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 196.

¹⁰⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 189.

¹⁰⁵ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 185.

¹⁰⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 208.

¹⁰⁷ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 207.

¹⁰⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 206.

¹⁰⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 270.

gönderilen tahsisattan karşılanıp karşılanmayacağı da sorulmuştur.¹¹⁰ Vilayet bu durumu da Sıhhiye Vekâletine iletmiştir.¹¹¹ Gönderilen yazıya yanıt alınamamış olacak ki aynı yazı ve dilekçe eki ile birlikte Osmançık Kaymakamlığı tarafından Vilayete 13 Mayıs tarihinde tekrar gönderilmiştir.¹¹² Ancak Vilayet tarafından bu talep geri çevrilmiştir. Gerekçe olarak da Dâhiliye Vekâletinin geçimini temin edebilecek mültecilerin sevkine lüzum görülmediğine dair aldığı karar gösterilmiştir. Bu nedenle iskân haklarının tamamıyla verilmesi ve üretici hâle getirilerek başka yere nakline lüzum gösterilmemesi istenmiştir.¹¹³

Sonuç olarak mevcut belgeler çerçevesinde elde edilen bilgilere göre II. Dünya Savaşı öncesinde Fransız birliklerinden firar ederek Türkiye'ye iltica eden ve iskân edilmek üzere Çorum'a gönderilen 7 Müslüman mülteci askerden 4'ü 1 yıl içerisinde iş imkânları kısıtlı olduğu için iskân yerinden ayrılmıştır. Bunlardan 2'si Vekâletlerin izni ile Kayseri'ye sevk edilirken 2'si de firar suretiyle Seyhan iline gitmiştir.

b. Sivil Rus Mülteciler

II. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Almanya ve Rusya arasında cereyan eden muharebelerden kaçanlar Türkiye'nin kuzey kıyılarına iltica etmişlerdir. 1941 yılının Kasım ayında Kırım'ın Almanlar tarafından işgal edilmesi ile birlikte Sinop, Samsun ve İnebolu Limanlarına içlerinde Rus sivil ve asker mültecileri bulunan Sovyet gemileri sığınmaya başlamıştır.¹¹⁴

Çorum, II. Dünya Savaşı sürecinde Sinop'a iltica eden sivil Rus mülteciler için *mürettep mahal* olarak belirlenmiştir.¹¹⁵ Mevcut belgelere göre Sinop Limanı'na Krasniç Vodoley¹¹⁶ adlı Sovyet gemisi ile iltica eden 22¹¹⁷ sivil Rus mülteci Çorum'a gönderilen ilk kafileyi teşkil etmektedir.¹¹⁸ Gemide bulunan Rus asker ve sivil mültecilerin 19 Kasım 1941 tarihinde

---

¹¹⁰ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 213.

¹¹¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 212.

¹¹² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 269.

¹¹³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 268.

¹¹⁴ Tuğba Eray Biber; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Karadeniz'de Rus Deniz Araçları", VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk-Rus İlişkileri", Bildiriler E-Kitabı, 19-20 Ekim 2017, Giresun, s. 33, 34. http://karasam.giresun.edu.tr/Files/ckFiles/karasam-giresun-edu-tr/1%20CİLT/II.CİLT/karasam_II.CİLT.pdf, (Erişim Tarihi: 25 Eylül 2020.)

¹¹⁵ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 171.

¹¹⁶ Geminin adı belgelerde Kızılsu ve Karasu olarak da geçmektedir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 84. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 95.

¹¹⁷ Mültecilerle ilgili ilk yazışmalarda Çorum'a sevk edileceklerin sayısı 23 olarak geçmektedir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 169. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 170. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 173.

¹¹⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 52. Mültecilerin Sinop'ta bulunduğu süre zarfında birer ekmek bedeli fazla kesildiği tespit edilmiştir. Bunun üzerine Çorum'a Rus mültecilere iade edilmesi için 341 kuruş işe bedeli posta ile gönderilmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 90.

Dâhiliye Vekâleti kararı ile iltica talepleri kabul edilmiştir. Asker mülteciler enterne edilmek üzere askerî yetkililere teslim edilirken sivil mültecilerin Çorum'a sevk edilmesi uygun görülmüştür. Dolayısıyla asker mürettebat eşleri ile birlikte kalamayacaktır. Bu durumun mürettebata özellikle izah edilmesi istenmiştir. Mültecilerin sevk, iâşe ve iskân masrafları ise Sıhhiye Vekâleti tarafından karşılanacaktır. Alınan karar 20 Kasım tarihinde Çorum'a telgrafla iletilerek mülteciler için hazırlıklara başlanması istenmiştir.¹¹⁹ Ayrıca Sıhhiye Vekâleti tarafından Çorum'a gönderilecek olan mülteciler için iâşeden 500, ibateden 300, sevkten 150 ve küçük giderler için de 50 liralık havale gönderilmiştir. İskân tahsisatı dikkate alınarak kış koşullarında mültecilerin barındırılması için uygun bir yer kiralanması ve bundan sonra gelecek Rus mültecilerin de Çorum'a sevk planlandığı için kaç kişinin merkezde barındırılabilceğinin tespit edilmesi istenmiştir.¹²⁰ Çorum Valiliği gerekli incelemeleri yaptıktan sonra mülteciler için yeterli sayıda yer temin edildiğini ve bundan sonra gelecek olanların da 50'sini iskân edecek kadar binanın mevcut olduğu bilgisini Vekâlete iletmiştir.¹²¹

Sivil Rus mülteciler Sinop'tan Deniz Yolları İdaresinin vapurlarından biri ile muhafaza altında¹²² 27 Kasım tarihinde Çorum'a sevk edilmişlerdir.¹²³ Mültecilerin yol güzergâhlarında önce Samsun ardından Amasya ili bulunmaktadır. Mültecilerin seyahatleri esnasında nakliye iâşe ve ibate giderleri Samsun ve Çorum illerine gönderilen havaleler ile karşılanmıştır. Samsun'dan 29 Kasım tarihinde Çorum'a sevk edilen mültecilerin 7 günlük iâşe paraları ödenmiştir.¹²⁴ Mültecilerin 15 yaşından küçük olan bir üyesine 105 kuruş geri kalan 21 kişiye de 175'er kuruş iâşe yardımı yapılmıştır. İbateleri ve eşyalarının nakilleri için de 10'ar lira verilmiştir. Mültecilerin ibate ve eşyalarının nakil ücretleri için toplam 57 lira sarf edilmiştir.¹²⁵ Samsun'dan tren ile Amasya'ya gönderilen mülteciler hava şartları ve vesait ayarlanamaması nedeniyle hemen Çorum'a sevk edilememiştir.¹²⁶ Rus mültecilerin Çorum'a geliş tarihi 1 Aralık gecesi olarak kayıt edilmiştir.¹²⁷ Mültecilerin Amasya'da kaldığı 2 gün için ibate masrafı 26 lira 40 kuruş tutmuştur. Bu ücretin ödenmesi için Amasya ile Çorum arasında yazışmalar gerçekleştirilmiştir.¹²⁸ Mültecilerin Amasya'dan

---

¹¹⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 173.

¹²⁰ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 171.

¹²¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 169.

¹²² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 170.

¹²³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 167.

¹²⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 48. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 111.

¹²⁵ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 109.

¹²⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 141.

¹²⁷ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 110.

¹²⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 164.

sevk ücretleri ise Çorum'da ödenmiştir.¹²⁹ Sevk esnasında mültecilere iki jandarma da eşlik etmiştir.¹³⁰ Rus mültecilerin Kasım'ın 29'unda Amasya İstasyonu'na ulaşan 5.000 kilo eşyaları¹³¹ ise ancak 12 Aralık'ta bir kamyon ayarlanarak kara yolu ile Çorum'a gönderilmiştir.¹³²

Çorum'a gelen 22 sivil Rus mülteci merkezde bulunan Taşhan'da ikamet ettirilmiştir. Mülteciler için Taşhan'da 8 oda aylık 85 liradan¹³³ iki aylık bedeli peşin ödenmek suretiyle kiralanmıştır.¹³⁴ Yetkililerin Rus mültecilerin taleplerini yerine getirmek için ellerinden geleni yaptıkları görülmektedir. Örneğin Sinop'ta askerî kampta bulunan üçüncü kaptanın eşi, kocasının yanında kalan eşyalarının sevkini istemesi neticesinde vilayet ile yazışmalar gerçekleştirilmiştir.¹³⁵ Ayrıca yanında fanila gibi çamaşırları olmadığı için bu konuda talepte bulunan bir erkek mülteciye de yardımda bulunulmuştur.¹³⁶ Aşağıda Tablo 1'de Çorum'a sevk edilen Rus mültecilerin sayısı, meslek ve sıfatları gösterilmiştir.

Aile Adedi	Kadın Nüfus	Erkek Nüfus	Toplam	Meslek ve Sıfatı
1	1	1	2	3. kaptanın karısı ve oğlu
1	2	-	2	3. çarkçıbaşının hasta bakıcı karısı ve kız kardeşi
1	1	1	2	askerî elbise mağaza direktörü ve karısı
1	1	1	2	telefon santral memuresi ve talebe olan erkek kardeşi
1	1	-	1	kocasını kaptan olan ecza laborant

¹²⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 48. Nakliye ücreti 83 lira tutmuştur. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 49.

¹³⁰ İki jandarmanın geliş gidiş ücretleri dâhil Amasya'dan mültecilerin toplam nakliye ücreti bedeli 156 lira tutmuştur. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 42.

¹³¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 50.

¹³² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 51.

¹³³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 34.

¹³⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 116. Kira müddeti 1 Aralık 1941 tarihinden itibaren 7 ay olarak belirlenmiştir. Gerekli hâllerde bu sürenin uzatılması veya kısaltılması mümkündür. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 154.

¹³⁵ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 123.

¹³⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 113.

1	-	1	1	kaptan
1	1	2	3	3. çarkçıbaşı, karısı ve oğlu
1	1	-	1	1. kaptanın terzi karısı
1	3	-	3	vapur aşçısının veznedar karısı ve iki kızı
1	-	1	1	lokanta ve kahvehane direktörü
1	4	-	4	2. çarkçıbaşının öğretmen karısı, kızı ve annesi
11	15	7	22	Toplam

Tablo 1: Sivil Rus Mültecilerin Sayıları, Meslek ve Sıfatları¹³⁷

Çorum'a 15 kadın ve 7 erkek olmak üzere toplam 22 sivil Rus mülteci gönderilmiştir. Gelen sivil mültecilerin büyük çoğunluğunun gemi mürettebatının eşleri ve çocukları oldukları görülmektedir. İçlerinde terzi, telefon santral memuresi, veznedar, laborant, hasta bakıcı ve öğretmen bulunmaktadır.

Çorum'a sevk edilmelerinden kısa bir süre sonra mültecilerden bir kısmının Rusya'ya dönme talebinde bulunduğu görülmektedir. Dâhiliye ve Sıhhiye Vekâletlerinin bu taleplere onay vermesi ile birlikte tersine seyahat süreci başlatılmıştır.¹³⁸ Mülteciler arasında 6 erkek ve 8 kadın olmak üzere 14'ü Rusya'ya dönmek isterken 1 erkek ve 7 kadın kocaları veya babaları askerî kampa olduğu için onlarla görüşmeden bir cevap veremeyeceklerini yazılı ve imzalı bir şekilde bildirmişlerdir.¹³⁹ Örneğin asker olan ve Sinop'ta bulunan 3. çarkçıbaşının eşi verdiği dilekçede kocası iade edilene kadar Rusya'ya dönmek istemediğini belirtmiştir. Hamile olduğunu ve kış yolculuğunu kaldıramayacağını da ilave etmiştir. Yanında bulunan kız kardeşinin de ona baktığı ve kendisinden başka yakını olmadığı için kanuni bir sığınca olmadığı sürece Türkiye'de kalmak istediklerini beyan etmiştir.¹⁴⁰ Gerçekleştirilen yazışmalar neticesinde Sıhhiye Vekâleti, Rusya'ya 6 erkek 8 kadın olmak üzere 14 Rus mültecinin iade edilmesine,

¹³⁷ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 35. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 97-98. Çorum Emniyet Müdürlüğü, mültecilerin isimlerini içeren listeye; medeni durumları, akrabalık dereceleri ile birlikte fotoğraflarının da eklenmesini Çorum İskân Müdürlüğünden talep etmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 93.

¹³⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 64.

¹³⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 124. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 125. Ayrıca bunlarla ilgili listeler hazırlanmıştır. Dönmek isteyen 14 kişi, eşlerinin yanına askerî kampa gitmek veya izinlerini almak isteyen 7 kişi ve Yozgat'a eşinin yanına gitmesine müsaade edilen 1 kişi kayıt numaraları ile birlikte 3 ayrı listede tasnif edilmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 126. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 127. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 128.

¹⁴⁰ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 81. Bu dilekçeye binaen Sıhhiye Vekâletine telgraf çekilerek sevklerinin ertelenmesinin uygun olup olmadığı sorulmuştur. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 80.

geriye kalan 8 mültecinin ise haklarında kesin karar verilinceye kadar oldukları yerlerde kalmalarına karar vermiştir.¹⁴¹

Dönüş süreci ile birlikte mültecilerin yevmiye miktarlarının da yeniden belirlenmesi için çalışmalar başlatıldığı görülmektedir. Bu konunun gündeme gelmesinin sebebi ise mültecilerin kendilerine verilen yevmiyeler ile geçinemediklerini beyan ederek ellerinde bulunan toplam 11.242 rubleyi, Türk lirası ile değiştirmek istemiş olmalarıdır.¹⁴² Bunun üzerine yevmiye miktarı konusunda ne yapılması gerektiği Sıhhiye Vekâletine sorulmuştur.¹⁴³ Sıhhiye Vekâleti tarafından gönderilen cevapta Rus mültecilere İcra Vekilleri Heyetinden çıkmak üzere olan 15 Kasım 1941'den itibaren geçerli sayılacak olan yeni talimatnameye göre iskân yardımları yapılması gerektiği bildirilmiştir. Yeni talimatnameye göre Rus mülteciler içerisinde “*mevki ve şahsiyet sahibi olanlara*” sosyal durumlarına uygun olarak yardım yapılması ve yevmiye miktarlarının İdare Heyeti kararı ile belirlenmesi gerekmektedir.¹⁴⁴ Ayrıca Vekâlet Rus mültecilerin ellerinde bulunan rublelerin değiştirilmesine gerek olmadığını da bildirmiştir.¹⁴⁵ Aslında Maliye Vekâleti tarafından mültecilerin ellerinde bulunan yabancı paraların muhafaza edilmesi veya Türk lirası ile değiştirilmesi yoluna gidilmiştir.¹⁴⁶ Bu durumda gerek görülmemesinin nedeni muhtemelen mültecilerin kısa süre içerisinde ülkelerine iade edilecek olmalarıdır.

Gelen cevap üzerine İdare Heyeti toplanmış ve Rusya'ya iade edilmesine karar verilen 14 mültecinin yol işe bedeli ile haklarında kesin karar verilmeyen 8 mülteciyi Çorum'da kalacak şekilde değerlendirerek günlük işe bedellerini görüşmüştür. İdare Heyeti, Rus mültecilerin taleplerini haklı bulmuş olacak ki yeni işe talimatına göre nüfus başına günlük verilen 25 kuruşun¹⁴⁷ geçimlerini temin etmeye yeterli gelmediğine karar vermiştir. Bu nedenle Çorum'da kalacak olan mültecilerin yevmiye miktarları 2 katı arttırılarak nüfus başına 50 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹⁴⁸ İdare Heyeti, Rusya'ya dönecek olan 14 mültecinin seyahatleri süresince

---

¹⁴¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 82.

¹⁴² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 119. Mültecilerin ellerinde bulunan rublelerin miktarı ayrı ayrı kayıt altına alınarak bir liste hazırlanmıştır. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 120-121.

¹⁴³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 84.

¹⁴⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 65.

¹⁴⁵ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 82.

¹⁴⁶ Ulvi Keser; “Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Mülteciler ve Esir Sorunu”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD), C VIII, S 18-19, Bahar-Güz, 2009, s. 197.

¹⁴⁷ 12.05.1941 tarih ve 2/15751 numaralı yeni işe talimatına göre miktar belirlenmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 84.

¹⁴⁸ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 83. Çorum İskân Müdürlüğü, işe için ayrı yakacak için ayrı nakdi yardım yapılması yerine ikisinin birlikte hesaplanarak yevmiye miktarının belirlenmesi gerektiğinin İdare Heyetine iletilmesini bir yazı ile Valiliğe bildirmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 84.

yevmiye miktarlarını iklim şartları, işe ve zaruri ihtiyaçlarını da dikkate alarak nüfus başına 2 lira olarak belirlemiştir. Bir haftalık işe bedellerinin nakden verilmesi uygun görülmüştür.¹⁴⁹ Toplam 196 lira olan yol işe bedelleri iskân tahsisatından karşılanacaktır.¹⁵⁰ Belgelerden mülteciler için Çorum'a Rus Sefaretinden gelenler olduğu anlaşılmaktadır. Mültecilerin sevkleri ile ilgili yapılan yazışmalar arasında bir belgede yol ücretleri ve işelerinin Rus Sefareti tarafından ödenmesi ihtimalinden söz edilmektedir.¹⁵¹ Türkiye, asker ve sivil çok sayıda mültecinin masraflarını karşılamakta güçlük çektiği dönemlerde ilgili devletler ile anlaşma yolları aramıştır.¹⁵² Ancak böyle bir ödemenin yapıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Gidecek ve kalacak olan mültecilerin yevmiyeleri bile tespit edilmişken 10 Ocak tarihinden itibaren yapılan yazışmalarda 22 mültecinin iade edileceğinden bahsedilmektedir. Bu da 8 Rus mültecinin de iadesine karar verildiğini göstermektedir. Burada tek tutarsızlık ise Maria adlı mültecinin Yozgat'a eşinin yanına sevk edilecek olmasıdır. Bu durumda 22 değil 21 mültecinin iade edilmiş olması gerekmektedir. Yozgat'a askerî kampa gönderilecek olan gemi komutanının eşi Maria'ya Dâhiliye Vekâleti tarafından mülteciler Çorum'a ulaşmadan önce bu konuda izin verilmiştir.¹⁵³ Ancak gemi kaptanının Yozgat'a gönderilmesi aralık ayının sonunu bulduğu¹⁵⁴ için bu süre zarfında Çorum'da kalan Maria, eşinin yanına 10 Ocak tarihinde gönderilebilmiştir.¹⁵⁵ Maria'nın dışında başka kimseye bu konuda izin verildiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Zaten yukarıda da bahsedildiği gibi asker mültecilerin iltica talebi kabul edildiğinde eşleri ile birlikte kalamayacakları açık bir şekilde belirtilmiştir.

Mültecilerin Sovyet Rusya'ya kara yolu ile Kars üzerinden gönderilmelerine karar verilmiştir. Ancak kış koşulları nedeniyle Amasya yolunun kar ile kaplı olması dönüş sürecinin bir hafta kadar uzamasına neden olmuştur.¹⁵⁶ Ancak 13 Ocak'ta otobüs ve kamyon ayarlanarak Rus mülteciler eşyaları ile birlikte Amasya'ya gönderilmiştir. Amasya'dan sonra mültecilerin tren ile Sivas ve Erzurum istasyonları üzerinden Kars'a¹⁵⁷

---

¹⁴⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 85.

¹⁵⁰ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 122.

¹⁵¹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 67.

¹⁵² Keser; s. 198.

¹⁵³ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 168.

¹⁵⁴ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 95.

¹⁵⁵ Çorum-Çerikli üzerinden Yerköy'e gönderilmiştir. Yozgat Valiliğine gönderilen bir telgraf ile Yerköy'den alınması ve ulaştığına dair bilgi verilmesi istenmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 76.

¹⁵⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 66.

¹⁵⁷ Kars iline gönderilen yazıya ek olarak mülteciler ile ilgili bir cetvel de gönderilmiştir. Mülteciler Kars'a ulaştığında bu cetvele göre teslim alınması ve buna dair bir yazı hazırlanarak polis memuruna verilmesi istenmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 59.

ulaşmaları planlanmıştır. Gerekli hazırlıkların yapılması için de bu iller ile yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Trenle bedava seyahat edecekleri¹⁵⁸ gibi 7 günlük iaşe bedelleri de kendilerine ödenmiştir. Seyahat boyunca bir polis memuru da mültecilere refakat etmiştir.¹⁵⁹

13 Ocak'ta sevk edilen Rus mültecilerin yolculukları 4 gün srmştır. 17 Ocak'ta Kars'a ulaşan sivil mülteciler bir gün sonra Rus sınırına geçirilmiştir.¹⁶⁰ Mülteciler, Rus Sovyet Hudut Komutanı Ghnydrt Tonyesyaljr'e teslim edilmiştir.¹⁶¹

Birkaç ay sonra orum'a yeni Rus mültecilerin sevk edilmesi için yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Sovyet Rusya'dan gelen ve gelecek olan sivil ve askerî mültecilerin ülke dhilinde hangi yerleşim yerlerine iskân edileceğine dair Sıhhiye Vekâleti tarafından, 25 Temmuz 1942 tarihinde orum Valiliğine bir yazı gönderilmiştir. nemli bilgiler içeren yazının üst kısmında yer alan '*Mahrem Zata Mahsus*' notu sürecin gizlilik içerisinde yürütülmek istenildiğini göstermektedir. Rus ırkına mensup Hristiyan mültecilerin hangi yerleşim yerlerine sevk edileceğine Millî Müdafaa ve Dâhiliye Vekletleri ile Genelkurmay Başkanlığı temsilcilerinden oluşan bir komisyon karar vermiştir. orum'da Rus mülteciler için belirlenen yerler ise il merkezi, Alaca ve İskilip ilçeleri olmuştur. Yazıda dikkat çeken konulardan biri de sivil mültecilerin Türkiye'ye kara ya da deniz yolu ile geleceğinin bilinmediği için tespit edilen yerleşim yerlerine hangi istikamet ile gönderilecekleri de belirlenememiştir. Bunun için daha sonra özel yazışmalar gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla sivil Rus mültecilerin orum'a gönderileceği tarih de bilinmemektedir. Ancak önceden sürecin planlanması istenmiş ve tespit edilen iller ile yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu planlamanın gerçekleştirilebilmesi için belirlenen esaslar maddeler hâlinde sıralanmış ve bir haftaya kadar bunlarla ilgili cevap verilmesi istenmiştir. Bu esaslar arasında öncelikle mültecilerin iaşe ve ibate gibi temel ihtiyaçları ve konaklama giderlerinin iskân tahsisatından ödenmesi yer almaktadır. Mültecilerin konaklaması için otel, han veya ev kiralanması tasarlanmıştır. Ayrıca mültecilerin özellikle il ve kaza merkezlerinde iskânlarının uygun görüldüğünün altı çizilmiştir. Zira 1940 Türkiye'si düşünüldüğünde mevcut şartlarda köylerde iskânları pek de mümkün görünmemektedir. Gelecek mülteci sayısının bilinmediği ama fazla

---

¹⁵⁸ Mültecilerin 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 15. maddesi gereğince Amasya İstasyonu'ndan Kars İstasyonu'na kadar bedava sevkleri için sevk muhtırası düzenlenmiştir. İA; Klasör No.: 640, Belge No.: 75.

¹⁵⁹ İA; Klasör No.: 640, Belge No.: 58. Sadece illere değil Dâhiliye ve Sıhhiye Vekletlerine de seyahat süreci ile ilgili telgrafla bilgi verilmiştir. İA; Klasör No.: 640, Belge No.: 63.

¹⁶⁰ İA; Klasör No.: 640, Belge No.: 52.

¹⁶¹ İA; Klasör No.: 640, Belge No.: 41.

miktarda gelme ihtimali düşünülerek hareket edilmesi istenmiştir. Bu nedenle belirlenen yerleşim yerlerinin iskân kabiliyetinin bu doğrultuda incelenmesi gerekmektedir.¹⁶² Çorum il merkezi, Alaca ve İskilip'e bu belirtilen hususlar çerçevesinde kaç mültecinin iskân edilebileceğinin tespit edilerek bildirilmesi talep edilmiştir. Hatta mültecilerin iskân edileceği otel, han ve evlerin kaç nüfusun yerleştirilebileceğinin cetvel hâlinde tespit edilmesi ve dosyalanması istenilmiştir. Mültecilerin yerleştirilmesi hususunda idari ve emniyet bakımından da inceleme yapıldıktan sonra karar verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yazının son kısmında bu konunun gizlilik içinde yürütülmesi ve yayılmasına izin verilmemesinin önemi vurgulanmıştır.¹⁶³

Çorum İskân Müdürlüğü, Sıhhiye Vekâleti tarafından gönderilen yazı üzerine çalışmalarına başlamıştır. Sivil Rus mültecilerin yerleştirilmesi için yazışmalar titizlik içerisinde yürütülmüştür. Öncelikle Alaca ve İskilip ilçeleri ile Çorum Emniyet Müdürlüğüne bilgi verilmiştir. Vekâlet tarafından iskân hususunda belirtilen esaslar çerçevesinde istenilen bilgilerin en kısa sürede gönderilmesi ve gelecek mülteciler için hazırlıkların başlatılmasını istemiştir.¹⁶⁴ Ancak iki ilçe bünyesinde de mültecilerin iskânı için istenilen düzeyde yer bulunmadığı görülmektedir. Alaca ilçesinde sivil Rus mülteciler için 10'ar kişinin yerleştirilebileceği iki han¹⁶⁵ tespit edilmiştir. Rus mültecilerin ilçeye yerleştirilmelerinde idari ve emniyet açısından ise bir sakınca görülmediği bildirilmiştir. Ancak ilçede mesken buhranı yaşanması nedeniyle ev tedarik edilememiştir.¹⁶⁶ Mesken buhranının yaşanmasının sebebi 1936 yılında Romanya'dan gelen 1.183 Türk göçmenin ilçede iskân edilmesidir. Göçmenlerin hepsi için yeni ev inşa edilemediği gibi yeni evlerin yapılması da birkaç yıl sürmüştür.¹⁶⁷

İskilip ilçesinde ise seferberlik ihtimaline karşılık yapılan ön hazırlıklar nedeniyle yer temin edilmesinde sıkıntı yaşanmıştır. İlçede bulunan 2 han dışarıdan gelenlerin konaklaması için bile yeterli olmadığı gibi seferberlik durumunda köylerden gelecek olan erlerin ikameti için ayrılmıştır. Mevcut boş durumda bulunan 31 ev ise seferberlik ihtimaline

---

¹⁶² ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 24.

¹⁶³ Aynı yazı Dördüncü Umum Müfettişliği ile Kayseri, Niğde, Konya, Kırşehir, Afyon, Isparta, Elâzığ ve Malatya illerine de gönderilmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 25.

¹⁶⁴ Merkezde yapılacak olan hazırlıkları ise İskân ve Emniyet Müdürlüğü bir arada yürütecektir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 28.

¹⁶⁵ İsmail Ağa ve Yunus Ağa isimli iki hana 10'ar kişinin yerleştirilebileceği bilgisi istenildiği gibi cetvel şeklinde hazırlanarak sunulmuştur. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 22.

¹⁶⁶ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 21.

¹⁶⁷ Hatice Yıldırım; "Romanya Göçmenlerinin Çorum'da İskânı (1936)", *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Balkanlara ve Balkanlardan Göçler (Osmanlıdan Cumhuriyet'e) 18-21 Eylül 2019-Edime*, Editörler: Zafer Gölen-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara, 2019, s. 164, 173.

karşılık nakledilecek kişiler için tespit edilmiştir. Bu durumda boş bulunan 31 eve¹⁶⁸ sivil Rus mültecilerin yerleştirilmesi uygun görülmüştür.¹⁶⁹

Çorum'a bu defa yerleştirilmesi düşünülen sivil Rus mülteci sayısı çok daha yüksektir. Çorum İskân Müdürü'nün konu ile ilgili yaptığı yazışmalarda Rus tebaalı sivil mültecilerden 500 nüfusun Çorum merkeze, 100 nüfusun İskilip'e ve 50 nüfusun da Alaca'ya yerleştirilmesinin planlandığı anlaşılmaktadır. Gelecek mülteciler için hazırlıklar yapılmaya başlanmış, verilecek iskân tahsisatı ile ibate ve iaşeleri de kabul edilmiştir.¹⁷⁰ Ancak bu tarihten itibaren Çorum'a mülteci sevk edilip edilmediğine dair bir belgeye ulaşılamamıştır. Yazının içeriği dikkate alındığında mültecilerin gönderileceği kesin tarihin ve kara veya deniz yolu ile geleceklerinin bilinmediğine dair ifadeler mülteci akımına uğrayan Türkiye'nin tedbir amaçlı ön hazırlık yaptığını düşündürmektedir. Ayrıca Çorum'da çok sayıda mültecinin geçici iskânı için yeterli sayıda ev bulunmaması sebebiyle bu karardan vazgeçilmiş de olabilir.

Sonuç

II. Dünya Savaşı'nın dışında kalan Türkiye komşularının işgale uğraması ile birlikte mülteci akımına uğramıştır. Mültecilerin geldiği ülkeler arasında Yunanistan, Almanya, Sovyetler, Suriye ve Fransa yer almaktadır. Bu süreçte Türkiye çeşitli illerde mültecileri misafir etmiştir. Bu iller arasında Çorum da yer almaktadır. II. Dünya Savaşı başlamadan önce 1939 yılının ilk aylarında Suriye ve Hatay'da bulunan Fransız birliklerinden firar eden 6'sı Arap 1'i Türk 7 mülteci asker Türkiye'ye kabul edilerek iskân edilmek üzere Çorum'a sevk edilmişlerdir. Çorum'da ilçelere dağıtılan mülteci askerlerin iaşeleri ve özellikle iş temini konusunda çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Mülteciler arasında makinist ve elektrikçi olanlar fabrikalarda çalışmak isterken berber ve terzi gibi zanaat sahibi olanların mesleklerini icra edebilmek için dükkân açmak istedikleri görülmektedir. Mültecilere ilçe belediyeleri bünyesinde iş temin edilmeye çalışılmıştır. İskân tahsisatında meblağ olmadığı dönemde mültecilerin iaşeleri geçici olarak belediyeler tarafından karşılanmıştır. Bu dönemde Çorum'un iş merkezi olmaması ve mültecilerin Türkçe bilmemesi nedeniyle iş konusunda yaşanan sorun çözülememiştir. Mültecilerin iş konusunda dilekçe vermek için vilayet

---

¹⁶⁸ Bu evler Alibey, Arifbey, Bahabey, Çavuş, Kaleboğazi, Meydan, Mutaflar, Tabakhane, Tepe ve Yeni Mahalle'de yer almaktadır. Evlere kaç kişi yerleştirilebileceği ve kimlere ait olduğu bilgileri de bir cetvel şeklinde hazırlanmıştır. Evlere toplamda 208 kişi yerleştirilebileceği tespit edilmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 32.

¹⁶⁹ ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 31.

¹⁷⁰ Sıhhiye Vekâleti, Emniyet Müdürlüğü, Alaca ve İskilip Kaymakamlıklarına süreç ile ilgili bilgi verilmiştir. Ayrıca Alaca ve İskilip Kaymakamlıklarından mültecilerin yerleştirileceği ev veya hanların kira bedellerinin bildirilmesi istenmiştir. ÇİA; Klasör No.: 640, Belge No.: 19.

merkezine ve Ankara'ya izin almadan gittikleri görülmektedir. Nihayetinde Çorum'a sevk edilen 7 asker mülteçiden 2'si Dâhiliye ve Sıhhiye Vekâletlerinin izni ile Kayseri'ye nakledilmiştir. Mültecilerden 2'si de firar etmek suretiyle Seyhan'a gitmiştir.

Çorum, 1941 yılında Almanya'nın Sovyetlere savaş ilan etmesi ile birlikte Sinop Limanı'na sığınan sivil Rus mülteciler için de mürettep mahal olarak belirlenmiştir. Sinop Limanı'na sığınan 22 sivil Rus mülteci kasım ayında Çorum'a gönderilmiştir. Sivil Rus mültecilerin ağırlıklı olarak gemi mürettebatının eşi ve çocukları oldukları görülmektedir. Rus mültecilerin barınmaları için merkezde bir handa 8 oda kiralanmıştır. Mültecilerin kendilerine verilen yevmiyeler ile geçinemediklerine dair şikâyetle buldukları görülmektedir. Yetkililer tarafından bu şikâyet dikkate alınarak yevmiye miktarları 2 katına çıkarılmıştır. Ancak sivil Rus mültecilerden 14'ü yaklaşık bir ay sonra Rusya'ya geri dönmek için talepte bulunmuştur. Eşleri ya da babaları askerî kampta olan 7 sivil Rus mülteci ise onlarla görüşmeden geri dönme konusunda karar veremeyeceklerini bildirmişlerdir. Bir kısmı Türkiye'de kalmak için dilekçe vermiş olsa da bu konuda sadece gemi kaptanın eşine izin verilmiştir. Yozgat'a askerî kampa eşinin yanına sevk edilmiştir. Diğer mülteciler ise yol işe bedelleri ödenerek polis nezaretinde Kars'a gönderilmişlerdir. Kara yoluyla sevk edilen mülteciler sınırda Sovyet yetkililere teslim edilmiştir. 1942 yılında Çorum'a yeniden sivil Rus mültecilerin sevkî için yazışmalar gerçekleştirilmiş ise de bölgeye tekrar mülteci sevk edilmediğine dair bir belgeye rastlanmamıştır.

II. Dünya Savaşı süresince Türkiye içinde bulunduğu ağır ekonomik koşullara rağmen birçok sığınmacıya kapılarını açmış ve Çorum dâhil olmak üzere birçok ilde geçici iskânlarını temin etmiştir. Bu dönemde asker ve sivil mültecilerin işeleri, ibateleri ve sevkleri için yapılan masraflarla birlikte yerel yetkililerin de ciddi bir emek sarf ettiği görülmektedir.

Kaynaklar

1- Arşivler

a- Çorum İl Özel İdaresi Arşivi

Klasör No.: 322, Belge No.: 1-37.

Klasör No.: 421, Belge No.: 1-4.

Klasör No.: 640, Belge No.: 1-413.

2-Telif Eserler

AKÇA, Bayram; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adalarından Batı Anadolu Sahillerine Sığınan Mülteciler Meselesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S 24, Bahar 2010.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 15. Baskı, İstanbul, 2005.

ATABEY, Figen; “Hatay Sorununun Çözümünün İkinci Dünya Savaşı Öncesi Avrupa’daki Siyasal Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi”, *Ana Vatan’a Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 4-6 Nisan 2019-Hatay, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020, s. 537-559.

ATILGAN, Kürşat; “Konya’ya İskân Edilen Arap Mülteciler (1920-1928)”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C 5, S 10, Yaz 2012, s. 129-136.

BALCIOĞLU, Mustafa; “İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

BİBER, Tuğba Eray; “II. Dünya Savaşı ve Yunanistan Türkleri”, *II. Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, Yay. haz. Nesrin Sarıahmetoğlu-İlyas Kemaloğlu, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, 2016.

_____; “II. Dünya Savaşı Yıllarında Karadeniz’de Rus Deniz Araçları”, *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu “Türk-Rus İlişkileri” Bildiriler E-Kitabı*, 19-20 Ekim-Giresun, 2017. http://karasam.giresun.edu.tr/Files/ckFiles/karasam-giresun-edu-tr/I%20CİLT/II.CİLT/karasam_II.CİLT.pdf,

ÇOBAN, Asım; “Çorum’un Nüfus Coğrafyası Özellikleri”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S 33, Ocak 2016, s. 410-438.

Çorum 1967 İl Yıllığı.

DERİNGİL, Selim; *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2007.

DİKİCİ, Ali; *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin İç Güvenliği*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019.

GERAY, Cevat; *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*, Editör: Hasan Hüseyin Doğan, Kalan Yayınları, 2019.

GÖZCÜ, Alev; “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata Etkilerine Dair Bazı Tespitler”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S 62, Bahar 2018, s. 85-108.

HAYTA, Necdet; *1911’den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

İPEK, Nedim; *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006.

KAŞTAN, Yüksel; “Çorum’da Eğitimin Cumhuriyet Dönemi Tarihi Gelişimi”, *Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyumu 23-25 Kasım 2007*, C I, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2008, s. 147-163.

KESER, Ulvi; “Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Mülteciler ve Esir Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, C VIII, S 18-19, Bahar-Güz 2009, s. 185-208.

KİŞİ, Şule Sevinç; “Arşiv Belgelerine Göre İkinci Dünya Savaşı’nda Bodrum ve Diğer Ege Kıyılarına Gelen Mülteciler”, *3. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu 30 Ekim-1 Kasım 2013 Bodrum Bildiriler*, Hazırlayanlar: M. Akif Erdoğan, Ahmet Özgiray, C 2, İzmir, 2014.

KOÇ, Nurgün; “II. Dünya Savaşı’nda Alman İşgali Altındaki Ülkelere Türkiye Üzerinden Yapılan Yardımlar”, *Bilig*, S 84, Kış 2018, s. 95-121.

KODAL, Tahir; “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Genel Nüfus Sayımında Çorum Vilayetinin Nüfus Özellikleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 19, S 1, Elâzığ, 2009, s. 233-258.

KÖSE, İsmet; “Boraltan Faciası: Türk Kökenli Sovyet Vatandaşı Mültecilerin Sovyetler Birliği’ne İadesi (1945)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XXXII, S 93, Bahar 2016, s. 149-186.

ÖZÇELİK, Mücahit; “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 1, S 29, 2010, s. 253-269.

Resmî Gazete; 21 Haziran 1934, s. 4003, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>, (Erişim: 29 Eylül 2020.)

Resmî Gazete; 15 Ağustos 1941, s. 1554, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4887.pdf>,)Erişim: 1 Ekim 2020.)

SANDER, Oral; *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

_____; *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 13. Baskı, Ankara, 2005.

SARIKAYA, Makbule; “Kızılay Dergisi’nde İkinci Dünya Savaşı Yansımaları”, *Atatürk Dergisi*, C 5, S 4, 2007, s. 107-138.

SARINAY, Yusuf; “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XVI, S 48, Kasım 2000, s. 857-886.

SARISIR, Serdar; “II. Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Sahillerine Sığınan Yunanlı Sivil Mülteciler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 27, Ocak 2010, s. 505-527.

SOYSAL, İsmail; “Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)”, *Belleten*, S 188, Ekim 1983, s. 959-1044.

TAĞMAT, Çağla; “Yunanistan’da Büyük Açlık ve Ege’de Yardım Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları (1941-1942)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S 46, Güz 2010, s. 457-483.

TEKELİ, İlhan-DERİNGİL, Selim; *Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, C I, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2018.

TEKELİ, İlhan; “1923-1950 Dönemi’nde Çorum’daki Gelişmeler”, 5. *Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Yay. haz. Mustafa Ercan-İrfan Yiğit, Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum, 2015, s. 195-231.

TEKİR, Süleyman; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Sivil ve Asker Mülteciler Meselesi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 23, Bahar 2019, s. 227-256.

UÇAROL, Rıfat; *Siyasi Tarih 1789-1994*, Filiz Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 1995.

UZMAN, Nasrullah; *Türkiye’nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018.

UZUN, İsmail; “Hatay’ın Türkiye’ye (Ana Vatan’a) Katılması Sonucunda Batılı Ülkelerin Türkiye ile Olan İlişkilerinin Değerlendirilmesi ve Bölgesel Gelişmeler (1937-1940)”, *Ana Vatan’a Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 4-6 Nisan 2019-Hatay, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020.

YAMAÇ, Müzehher; “Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S 99, Bahar 2019, s. 215-252.

YAMAN, Ahmet Emin; “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Askerî Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 22, S 33, Mayıs 2003, s. 143-166.

YILDIRIM, Hatice; “Romanya Göçmenlerinin orum’da İskânı (1936)”, *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Balkanlara ve Balkanlardan Gçler (Osmanlıdan Cumhuriyet’e) 18-21 Eylül 2019-Edirne*, Editörler: Zafer Glen-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara, 2019.

YILMAZ, Ali; “Osmanlıdan Günümüze orum’da Sanayi”, *Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyet’e orum Sempozyumu 23-25 Kasım 2007, C III, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, orum 2008*, s. 1653-1666.